

ARCHEOLOGIE DOMÁCÍ

Pohanské rituály či
běžné řemeslo?

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ ZÁZEMÍ
PRAŽSKÉHO HRADU NA PŘELOMU RANÉHO
A VRCHOLNÉHO STŘEDOVĚKU

Ivana Boháčová

1. Úvod

V rámci výzkumu Loretánského nám. (Praha 1 – Hradčany, I. Borkovský 1934-1935) byl odkryt objekt, popsáný autorem výzkumu jako: „plocha skládající se z vedle sebe položených, od ohně na povrchu načervenalých, žulových kamenů, tvořících tak spáleniště a žárovniště. Je to plocha, na které se konaly jakési rituální úkony, páleny oběti, sice v době již prvního křesťanství, ale společností ještě plně předkřesťanskou, úkony, které měly v zápětí (... vedly v zápětí k ...)“¹ vydání ediktu Břetislava I.“ Zmíněný objekt byl tedy kladen do nejstarších fází Pražského hradu a byl v době odkryvu považován za doklad přežívání pohanských rituálů v bezprostředním zámeří rezidence českých panovníků. Tato – v daném časovém a prostorovém kontextu dostatečně lákavá interpretace – byla přejímána i novější literaturou (*Krumphanzlová 1984*, 121; *Lutovský 2005*, 914-915, zde s náznakem možného zpochybnění původní interpretace oproti týtž *2001*, 254). Problematičnost původní hypotézy byla avizována po zjištěních z prvotní revize materiálů a současně byla nastíněna i možná souvislost odkryté nálezové situace s výrobou nebo se zpracováním železa (*Boháčová 1991*, 135). Detailněji nebyl ale objekt zatím prezentován a nálezy z Loretánského nám. nemohly být tedy ani diskutovány v nedávném souborném zpracování problematiky výroby a zpracování železa v pražské aglomeraci (*Podliska 2005*).

2. OKOLNOSTI, PRŮBĚH VÝZKUMU A PROBLEMATIKA JEHO ZPRACOVÁNÍ

Archeologický výzkum východní části Loretánského nám. byl zahájen v r. 1934 v souvislosti s jeho zamýšlenou rekonstrukcí a ukončen na sklonku r. 1935. Celkový rozsah zkoumané plochy, na které bylo dokumentováno více než šest set hrobů, byl cca 200 m² (obr. 1 a 2). Velikostí a množstvím nálezů se tento výzkum řadil ve své době k největším plošným odkryvům v intravilánech historických sídlišť. Z archiválií i terénní dokumentace vyplývá, že především v r. 1935 provázely výzkum organizační a finanční obtíže a z fotodokumentace je naprosto zřejmé, že často probíhal za podmínek, které neumožňovaly ani nejzákladnější dokumentaci odkryté nálezové situace. Pozornost byla směřována na objekty, zdiva a hroby. Zmiňován je hřbitovní horizont, zřejmě homogenizovaný opakovaným pohřbíváním, detailní stratifikace kulturního nadloží nebyla zaznamenávána. Hrobové jámy byly většinou rozlišovány až v úrovni kosterních pozůstatků. Kresebně (schematicky) byl dokumentován pouze celkový řez vznikající v linii vyzdíváné opěrné zdi rampy. Dochovanou terénní kresebnou dokumentaci představují kromě tohoto řezu jen skici některých částí pohřebiště a jeho celkový plán. Nejcennějším pramenem je tak fotodokumentace, která byla archivována v Archívu Pražského hradu a ve fotoarchívu ARÚ AV ČR Praha (zčásti byla ale poškozena při povodni v r. 2002).

Plocha náměstí a jeho nejbližšího okolí byla archeologicky dotčena ještě v letech 1936, 1981, 1983, 1992 a 1998. K řešení otázky charakteru a geneze terénních situací však tyto aktivity nepřispěly. Za nejvýznamnější pro poznání obecnějších nálezových souvislostí lze považovat výzkum *H. Olmerové (1984; obr. 2: 664)*.

Popsané skutečnosti se zcela zákonitě odrazily na problémech, které nastaly se zpracováním výzkumu a jeho vyhodnocením. Ivanu Borkovskému se nikdy nepodařilo zhodnocení výzkumu Loretánského nám. uzavřít, což je - vzhledem k množství a rozsahu dalších záchran-

¹ Formulace autorky. Texty přejímané pro účely tohoto článku z nálezové zprávy I. Borkovského (kurzíva) jsou opisem této archiválie (*Borkovský MS*, 33A) bez gramatických a stylistických úprav s výjimkou evidentních překlepů.

Obr. 1: Praha 1 – Hradčany, Loretánské nám. Celkový pohled na zkoumanou plochu od západu na podzim 1935. Neg. č. 7966.

Fig. 1: Prague 1 – Hradčany, Loretánské square. An overall westerly view of the excavated area, autumn 1935. Negative No. 7966.

li konkrétně odkazováno na text) s početnými chybnými údaji, způsobenými především opakovaným přečíslováním hrobů.

Počátkem 80. let byla započata zmíněná revize nálezové dokumentace, která však byla na delší dobu záhy přerušena. Již tato revize ale ukázala, že význam tohoto výzkumu nespočívá jen v odkryvu rozsáhlého pohřebiště, využívaného v několika etapách časným středověkem počínaje a novověkem konče, ale i ve shromáždění dokladů o intenzivním sídelním využití areálu v prostoru Loretánského nám. především ve vyspělé fázi raného středověku a v počátcích období následujícího.

Celkové vyhodnocení stratifikace a detailní chronologie naleziště komplikuje skutečnost, že údaje o situaci podloží, o charakteru a mocnosti kulturního souvrství a stratigrafii, které jsou slovně zaznamenány u popisů jednotlivých hrobů, nejsou zcela jednoznačné. V některých případech popis, zdánlivě vyjadřující superpozice a tedy stratigrafické vztahy, je pouze údajem situačním, udávajícím vzájemnou prostorovou polohu odkrytých nálezů, ne stratigrafii. Přesné prostorové a chronologické vymezení sídelních horizontů a zejména datování jednotlivých pohřbů zůstává tak i dnes obtížným a zčásti nejspíše nerealizovatelným úkolem.

Z ojedinělých publikovaných informací k výzkumu Loretánského nám. vyplývá, že Ivan Borkovský si nebyl zcela vědom důležitosti sídelních aktivit, které se v raném středověku ve zkoumaném prostoru odehrávaly. Diskontinuitu mezi nejstarším pohřbíváním časně slovanského období a prvými hroby mladšího raného středověku, které klade „nejvýše do 9. stol.“, sám konstatuje, předpokládá ale průběžné pohřbívání až do 14. stol. s tím, že později bylo na části plochy někdejšího pohřebiště zřízeno popraviště (Borkovský 1964, 34-35; týž 1969, 35-37).

Komplexní zpracovávání výzkumu, které bylo v nedávné minulosti obnoveno, je usnadněno možnostmi moderních dokumentačních technologií (zvl. program Geomédia).² V současnosti

² Program Geomédia je využíván v ARÚ AV ČR, Praha za podpory fy. Intergraph.

je pozornost věnována především rekonstrukci nálezové situace jednotlivých hřbitovních horizontů, která by měla být vyústit v monografickou publikaci.³ Studium rozsáhlé dokumentace vyžaduje však i vyřešení některých klíčových otázek, které pomohou objasnit komplikované utváření nálezové situace pohřebiště. Jednou z nich je i otázka *tzv. žároviště*, jehož zhodnocení – především posouzení jeho nálezové situace a chronologie, je předmětem tohoto příspěvku.

3. KONTEXT NALEZIŠTĚ A ZÁKLADNÍ NÁLEZOVÁ SITUACE

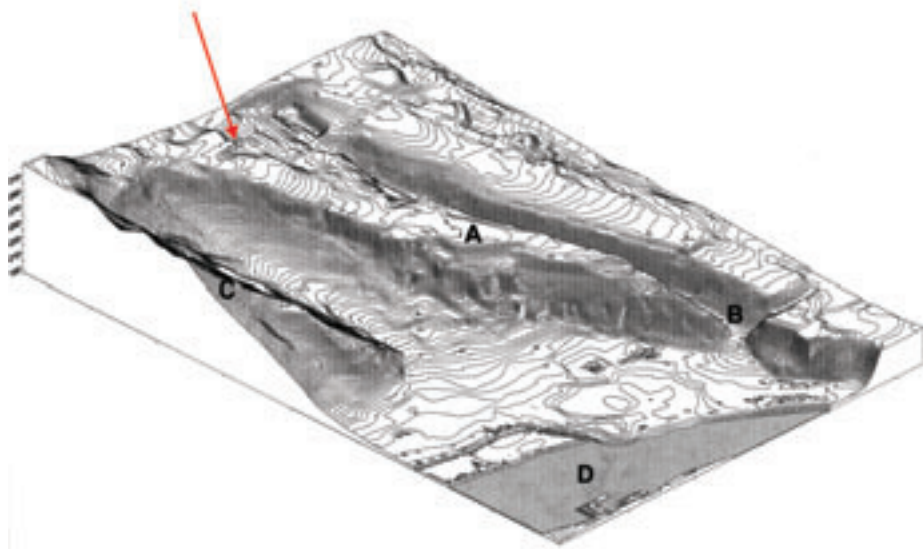
Obr. 2: Praha 1 – Hradčany. Rozsah plochy zkoumané v letech 1934-35 s vyznačením dalších archeologických terénních aktivit. Výřez z upraveného a doplněného snímku mapy dokumentačních archeologických bodů 1:5000, Praha 7-1, list 241 (Hrdlička 1996; týž 2005). Podle Boháčová – Herichová v tisku. Řadou A číslované výzkumy po r. 2000.

Fig. 2: Prague 1 – Hradčany. An extend of the area excavated in 1934-35. Later archaeological activities are also highlighted. Extraction of the modified and updated map section of the archaeological Map of archaeological record points, scale 1:5000, Prague 7-1, sheet 241 (Hrdlička 1996; idem 2005). After Boháčová – Herichová v tisku. A-indexed sites were excavated after year 2000.

Zkoumaná poloha se nalézá ve vrcholové části hradčanského ostrohu, kterou přetíná severojižním směrem. Směrem k severu pak terén mírně klesá k hraně prudkého svahu nad potokem Brusnicí, jižně od zkoumané plochy se vrstevnice stáčí k jihu a úzký hřbet ostrohu se rozevírá směrem k vrcholu Petřína (obr. 3). Původní podoba zkoumaného prostoru byla významně změněna rekonstrukcí Černínské paláce a rozsáhlými úpravami přilehlé části náměstí, v souvislosti s nimiž byl zmiňovaný výzkum proveden. I z průběhu současných vrstevnic lze však rámcově postihnout původní morfologii terénu v místě odkryvu (obr. 4). Mírně k západu stoupající hřbet ostrohu, který se zde v generalu sklání k severu (současný povrch 268-275 m n. m.), byl v prostoru dnešního náměstí narušen mírnou terénní depresí, snad erozní rýhou. Zkoumán byl především její západní svah, v jižní části pak i plochy vybíhající k západu a k východu. Intenzivní pohřbívání bylo zjištěno zvláště v jižní polovině odkryvu, doklady sídlištních aktivit raného a počátku vrcholného středověku jsou rozptýleny na ploše cca 100 m², a to v severojižním pásu, vycházejícím z prostoru kaple sv. Matouše (obr. 5), limitovaném od východu nejnižší polohou úžlabiny a od západu hra-

³ Borkovský, I. – Boháčová, I. – Dubská, G., Pohřebiště na Loretánském náměstí, rkp. v přípravě. Součástí připravované monografie bude komentovaný doslovný opis Borkovským nedokončeného rukopisu nálezové zprávy.

nou odkopu. Zkoumaná poloha byla součástí rozlehlého prostoru, bezprostředně přiléhajícího k opevněnému jádru hradního areálu, který byl zřejmě již v průběhu 10. století dosti souvisle osídlen (obr. 4 s vyznačenými polohami osídlení raného středověku, blíže *Boháčová – Herichová v tisku*). Zatím není zřejmé, zda, případně kdy a v jakém rozsahu byl tento vnější areál v raném středověku opevněn, zda bylo v jeho rámci vyděleno předpokládané západní předhradí, ani jak byl propojen s opevněným malostranským suburbium (*Boháčová v tisku*).⁴ Prostor dnešního Loretánského náměstí se mohl nacházet jak v rámci opevněné plochy, tak mimo ni. Kromě kulturního souvrství, hrobů, mladších zděných profánních staveb, barokní kaple sv. Matouše, kamenných destruktů a několika zahluobených objektů, byl ve střední části zkoumané plochy odkryt výše zmíněný objekt pravoúhlého půdorysu, vyložený kameny a zčásti ohraničený řadou svísele postavených menších kamenných opukových desek. V jeho rámci a v jeho blízkém okolí byly patrné stopy opakovaně pálených ohňů a jihovýchodně od něj i rezidua obdobné kamenné konstrukce (obr. 6).

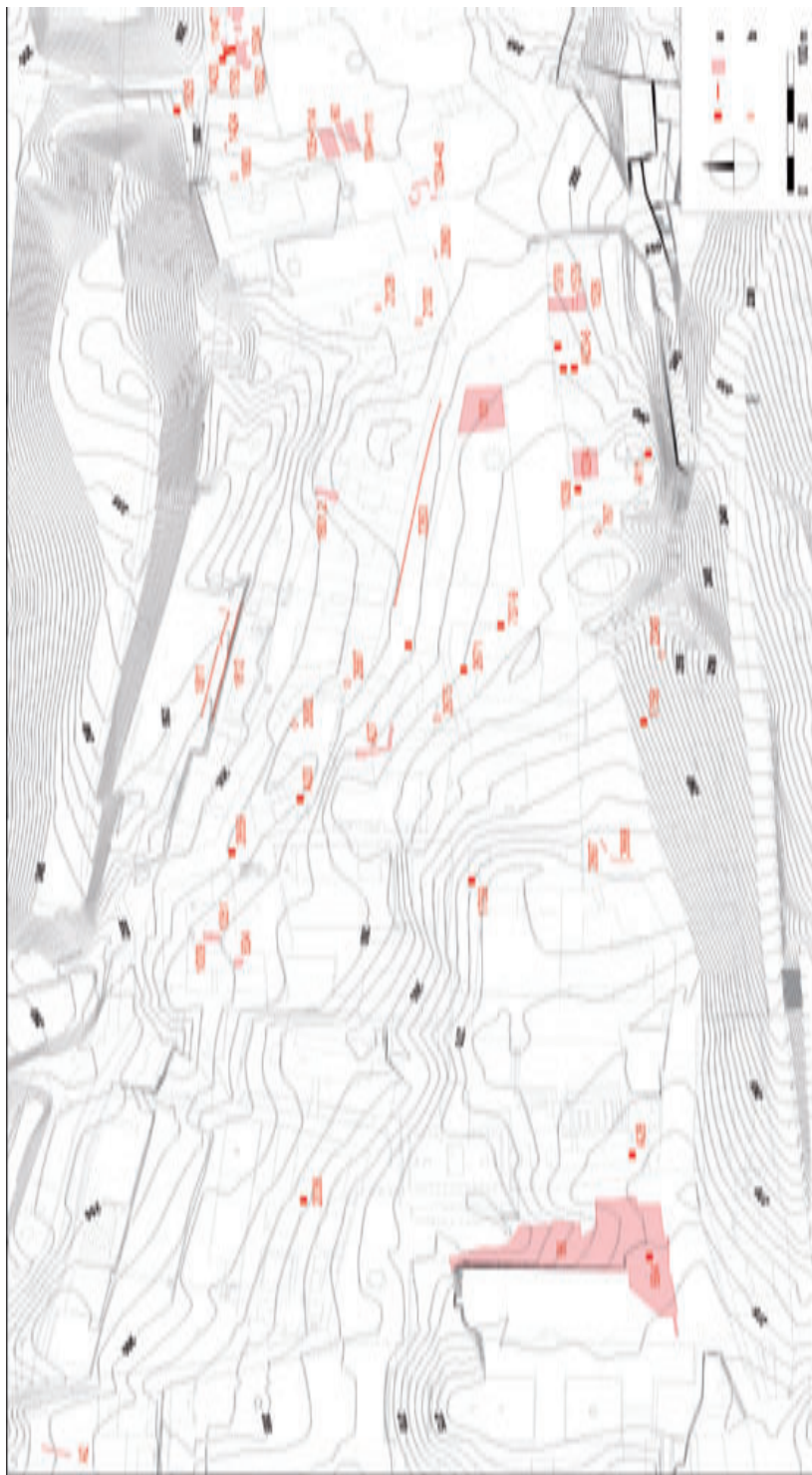

Obr. 3: georeliéf Malostranské kotliny s hradčanským ostrohem a Petřínem (podle Boháčová 2001, obr. 2A). Šipkou označen prostor Loretánského náměstí.

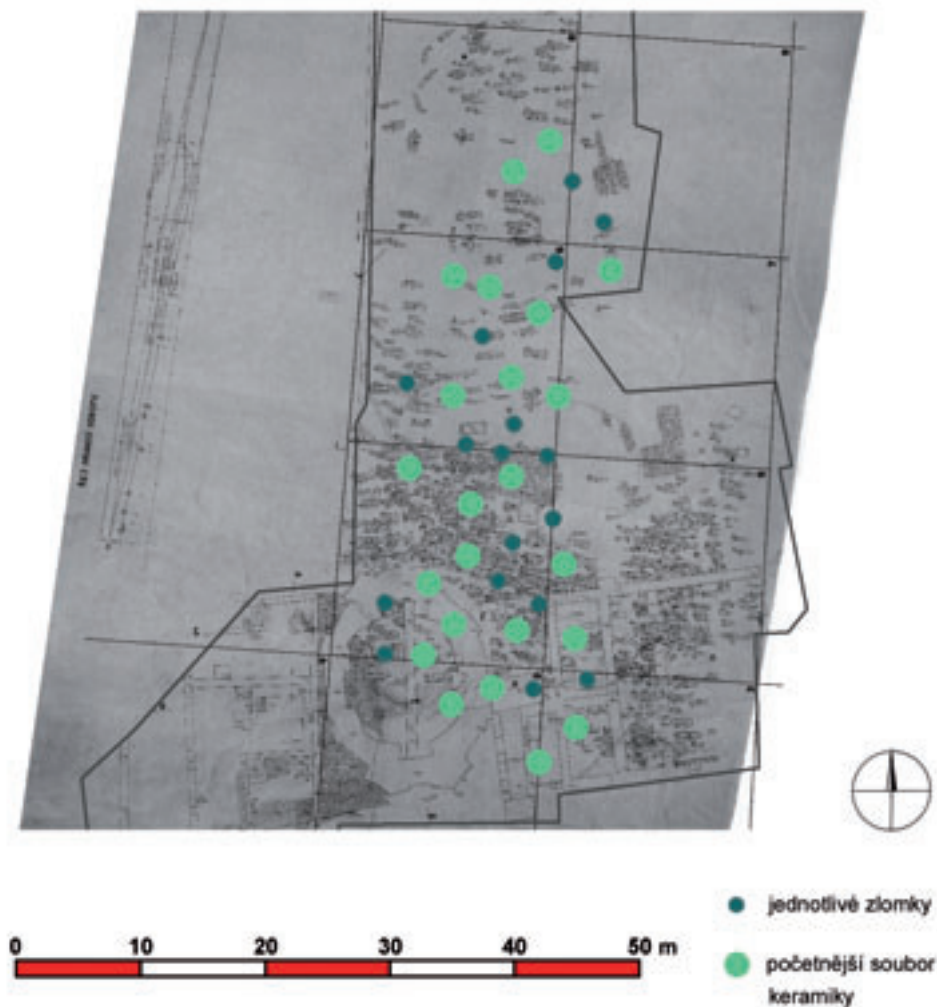
Fig. 3: Georelief of the Lesser Town basin with the Hradčany promontory and Petřín hill (after Boháčová 2001, Fig. 2A). An arrow is pointing the area of the Loretánské square.

⁴ Příčné západní opevnění tzv. západního předhradí hradu není pro žádnou z fází raně středověkého vývoje jádra pražské aglomerace doloženo. Průběh tohoto opevnění bývá tradičně odvozován od linie běžně předpokládané rozsáhlé přirozené deprese, která by v tomto pojetí byla později využita k vybudování vrcholně středověkého a poté i novověkého příkopu podél západního okraje 1. hradního nádvoří. Rozsah a původ uvažovaného útvaru není ale dosud známý. Ověření jeho existence v raném středověku je jednou z klíčových otázek budoucího mezioborového studia. Fortifikace mohla být ale situována i dále k západu, vzhledem ke geomorfologii hradčanského hřbetu i k novým poznatkům o vícenásobném opevnění pražského malostranského suburbia lze uvažovat o řadě alternativních řešení.

Obr. 4: Detail současné morfologie terénu zkoumaného prostoru a jejího okolí (podle Boháčová – Herlichová v tisku).
Fig. 4: A detail of the current morphology of the excavated area and its surroundings (after Boháčová – Herlichová v tisku).

Obr. 5: Rozptyl významnějších souborů keramických zlomků období závěru raného a počátku vrcholného středověku v ploše výzkumu (nádobý nebo jejich torza, mapován výskyt miskovitých tvarů a pánví, poččetnější soubory značeny větší značkou; podle Boháčová – Herichová v tisku)

Fig. 5: The scatters of most important collections of pottery of the final phase Early and beginning of High Middle Ages (whole pots or their torsos, highlighted is occurrence of bowl-shaped pots and pans. The largest collections of pottery are marked by a larger symbol; after Boháčová – Herichová v tisku).

Obr. 6: Detail č. neg. 73211. Žároviště s okolím včetně torza analogického objektu v jeho východním sousedství. A – žároviště, B – spáleníště v terénní depresi, C – konstrukce charakteru objektu A.

Fig. 6: Detail of the negative No. 73211. Pyre and its surroundings including the torso of analogical feature in its eastern vicinity. A – pyre, B – burned soil in a terrain deprece construction similar to the feature A.

4. POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE ŽÁROVIŠTĚ A NAVAZUJÍCÍ SITUACE „HROBU“ č. 165

4.1. Výňatek z nedokončeného rukopisu nálezné zprávy I. Borkovského

Žároviště č. 163

(pokračování výše citovaného textu *Borkovský MS*, 33A-37:)

...Od kostry č. 124, čítaje od jihu k severu, je plocha 250 cm široká, čítaje od západu k východu 280 cm dlouhá. Na jižním konci této plochy je žároviště a spáleníště, které pokračuje dále směrem jižním a je se strany severní a východní obloženo opukou a tato je vyrovnána a přidržována silnými prkny -fošnamí; na straně západní⁵ a jižní prkna zjištěna nebyla. Uvedená plocha jde jako proláklina 50-80 cm hluboko až na povrch rostlého jílovitého terénu.

Mezi hrobem č. 124 a žárovištěm byla hlinitá navážka v síle 50-80 cm, velmi silně promísená uhlíky a popelem a to až na povrch rostlého terénu. Na této ploše a v této navážce byl větší počet koster a mezi nimi také kostra, u které byla nalezena mince knížete Vratislava. Zapuštění hrobových jam těchto koster do navážky zmíněné plochy, tj. do hlíny promísené uhlíky a popelem, svědčí tomu, že tento terén je starší než 11. stol. Potvrzuje to kostra s mincí Vratislavovou a pak dále keramické zlomky, které se na této ploše pod kostrami nalézají. Jsou proto důležité pro relativní chronologii objektů, samotného hřbitova a žároviště, jsou rovněž starší než 11. stol. Pod kostrami v tomto terénu, až na jílovitý rostlý povrch, jsou zvířecí kosti - v jednom případě /viz č. 165/ byl přímo pod kostrou č. 169 nalezen pohozený zvířecí hřbet, pod nímž ve hloubce 5-20 cm je plocha z opukových kamenů na rostlém terénu, na kteréžto zmíněný zvířecí hřbet leží.

Jižně od popsané plochy je žároviště. Na jeho povrchu nalézají se lidské kostry č. 97, 216, 219 - 222, jejichž hrobové jámy povrch ten poškozují. Jde o kostry vesměs mladší než je samotné žároviště. Jak již výše podotčeno, žároviště na

⁵ Údaje v nálezné zprávě, které jsou zčásti nebo zcela v rozporu s další dochovanou dokumentací, jsou pro snazší orientaci v textu označeny podtržením.

straně severní a východní je obloženo prkny silnými 2 cm a širokými 11 cm, západní a jižní strana prken nemá. Se strany jižní je též zachováno obložení opukovými kameny. Na severní straně bylo toto obložení z opukových kamenů odstraněno při hloubení jámy pro kostru č. 97 v severovýchodním rohu žároviště je však z celé řady zachován jen jeden kámen. Na východní straně žároviště jsou zachovány všechny opukové kameny společně s prknem, které zmíněnou řadu opukových kamenů jakoby přehrazuje a od celé plochy zde vymezuje; ze severní strany je prkno zachováno také celé a to proto, že leželo níže na kamenném obložení zároveň s povrchem spálené plochy, s ohništěm jehož povrch je vymazáván, do hloubky je dočervena vypálen a rozpraskán. Jak daleko šlo žároviště směrem západním je těžko zjistit. Nelze ani zjistit zbytek jeho rohu na severozápadním konci; severní stěna kamenného obložení je poškozena, a prkno dále k západu nepokračuje, je rovněž odstraněno, takže tu sebemenší stopa po žárovišti chybí. Část severní stěny na západním konci a celá západní strana žároviště zmizela, neboť byla odstraněna pozdějšími hrobovými jamami. Kamenné obložení na jižní straně je nejen zjištěno, ale i zachováno v délce 190 cm, avšak i zde západní strana žároviště chybí. Opukové kameny jsou dlouhé 24-36 cm, vysoké 14-48 cm. Jsou to vlastně opukové desky, které přečnávají přes povrch žároviště.

Celý tento viditelný neúplný, na straně západní poškozený, obdélník, rozměrů 190 x ? cm je vyložen na svém povrchu silně spálenými žulovými kameny. Kameny ty jsou hluboko propáleny do červena a černa, z čehož je patrné, že na jejich povrchu hořel delší dobu silný oheň. Rovný žulový povrch je zachován v celku jen v jihovýchodním rohu žároviště, na severozápadní straně je poškozen a odstraněn pozdějšími hroby. Že tam však dříve byl, o tom svědčí zachované ohořelé žulové kameny, které se našly u kostry č. 97 a to u lebky - ačkoli kostra jinak opukovými kameny obložena nebyla. Mezi žulovými kameny nalezeny střepty z 9. - 10. stol., na západní části žároviště nalezeny střepty společně s uhlíky. Žulové kameny jsou pěkně do rovne plochy vedle sebe narovnané. Opukové obložení ze zachovaných desek po stranách obdélníku nenese vůbec stopy po ohni. Je možné, že tyto desky byly vymazávány hlinou, než stopy po spálené hlině zalezeny nebyly. Pod žulovými kameny, které jsou silné 16-35 cm, je hlína udusána a vyhlazena a její povrch je spálen do červena. Zvláště je to patrné na západní straně, kde tyto kameny nejsou, neboť je tam do cihlova vypálená volná plocha hlíny vymazané a hlazeného povrchu. Tato spálená hlína jde do hloubky 15 cm. Od ohně spálené, zčernalé a rozpraskané žulové kameny se při jejich vyzdvižení na kusy rozpadávaly. Byly zasazeny v opukovém orámování 35 cm hluboko, t. zn. že jejich výška činila až 35 cm. Některé z těchto kamenů byly zasazeny přímo do rostlého terénu, podobně jako kameny z rámu. Velké kameny žároviště byly položeny více k jeho kraji, menší doprostřed. Zasazení některých kamenů do rostlého terénu nasvědčuje tomu, že žároviště bylo vystaveno dřívě, než vyrostla navážka promísená uhlíky a popelem. Potom se pomalu terén zvyšoval, až jeho povrch dospěl úrovně povrchu žároviště. Pod menšími žulovými kameny uprostřed žároviště byla 8-12 cm silná vrstva spálené hlíny, popele a uhlíků, a pod ní ve hloubce opět 6-10 cm 15 cm silná vrstva do červena spálené a od žáru rozpraskané mazanice. Tato mazanice je na povrchu rostlého terénu - z jílu a shnilé břídlý -, její síla se ke krajům žároviště zmenšuje, takže kolem obložení z opukových desek, je silná jen 1-2 cm. Povrch této mazanice je podlouhlý, od západu k východu orientován delší osou. Obložení kolem žároviště z opukových desek je zasazeno 2-5 cm hluboko do rostlého terénu, nebo stojí na jeho povrchu. Desky jsou uloženy těsně vedle sebe, dole však přiléhají /?/ těsně k sobě. To svědčí o tom, že žároviště nebylo postaveno v jedné době. Napřed byl vymazán povrch rostlého terénu a tato plocha byla používána pro určené účely. Později, když se terén zvýšil, bylo žároviště od ostatního terénu izolováno, obloženo opukovými deskami a prkny a pak jeho povrch vyložen žulovými kameny.

U severozápadního konce žároviště byla nalezena uvnitř žároviště u zuhelnatělého kousku kmene nádoba a dále od ní k východu podél prkny červené střepty patřící ..? stol. Na západě žároviště byly nahromadě nalezeny střepty tenkých stěn, které lze zařadit do stol. ...? Je jisto, že žároviště a v jeho blízkosti nalezené kosti zvířecí patří k sobě a souvisí s pohřebním rituálem českého obyvatelstva v době jeho přechodu od pohanství ke křesťanství, kdy pohanství bylo dosud v živé paměti a křesťanství se ještě dobře neujalo.

„Hrob č. 165“

Na východ od žároviště ze žulových kamenů je, hodně tmavo-černá románská navážka, promísená uhlíky a popelem. Je to jakoby proláklina na povrchu terénu, ve které hořel oheň, kladly se oběti; také zde bylo žároviště. Zde

nalezeny drobné kosti a mezi nimi také celý zvířecí hřbet s obratlemi těsně jeden vedle druhého v původním přirozeném sestavení. Tento hřbet, dlouhý 80 cm, leží svým jedním koncem 32 cm hluboko pod lebkou kostry č. 169. *Není zde ani kus žebra, ani jiné kosti, vše osekáno, zůstaly jen samotné obratle, které byly s masem vyříznuty a hozeny patrně jako oběť na vrstvu hlíny s uhlíky a popelem, silnou 5-20 cm. Tato vrstva hlíny leží zase na povrchu opukových kamenů, položených na plochu, a to tak, že střed hřbetu leží na kameni. Hlína pod hřbetem a hlína kolem je silně promíšena uhlíky a popelem a vše to souvisí jako jeden celek asi s beraními lebkami a pak dále západně se žárovištěm z opukových kamenů. Všude jsou zde uhlíky a popel, což pokračuje až pod samotné žároviště a žulové kameny. Mezi opukovými kameny, na kterých leží zvířecí hřbet, jsou kusy škváry polokulovitého tvaru; je to právě otisk tvaru či formy tyglíku na tavení kovu; samotné tyglíky ve střepech nalezeny nebyly. Kostry položené na povrchu zmíněné plochy jsou pozdější.*

Při rozebírání zvířecího hřbetu byly kolem něho nalezeny ve hlíně střepty pocházející z 1. poloviny 10. stol. Dále byl zde, v rostlém terénu, pod zvířecím hřbetem, a pod opukovým kamenem nalezen střep, zdobený vlnicí provedenou trojzubým hřebem. Střep ukazuje, že patří časově 9.-10. stol. Opukové kameny, na kterých ležely výše uvedené zvířecí obratle, jsou silně 20 cm, leží na ohništi popela a uhlíku. Zde nalezené střepty pocházejí z 9. a 10. stol. Ohniště je na rostlém jílovitém terénu.

Na jihozápad od zvířecího hřbetu směrem k žárovišti, od povrchu žároviště ve hloubce 56 cm je tvrdá ušlapaná plocha rozměrů 150 x 80 cm. Tato plocha jde dále pod žároviště. Na rostlém jílovitém terénu jsou 4 dobytčí lebky a další kus zvířecího hřbetu, obratlů, který sem byl dán po zabítí zvířete společně s dvěma kusy škváry a dvěma kostmi ze zvířecích končetin.

Kolem dobytčích /beraních/ hlav byly nalezeny střepty z 9. a 10. stol. U severní stěny žároviště byly nalezeny střepty okrajů zdobených vlnicí, které lze časově zařadit do 10. stol. Je zde také 5 koláčů škváry uložených v jamce vedle sebe.

Tento vzácný nález ukazuje, jak vypadalo obětiště staročeské, plně ještě pohanské společnosti 9.-10. stol. na začátku křesťanství v knížecí době blízko pražského hradu. K čemu toto žároviště sloužilo, nelze přesně říci.

Pod rozrušenou kostrou č. 217 /nohy a pánev zachovány ve hloubce 32 cm/ nalezena nádoba z pozdního 10. stol. a síce v porovité jámě na sever od žároviště, na jihozápad 160 cm od zvířecího hřbetu. Nádoba byla na koláčí škváry a kolem ní rovněž koláče a kusy škváry.⁶

4.2. Popis nálezové situace podle dochované kresebné a fotografické dokumentace a exaktních údajů rukopisu nálezové zprávy dr. I. Borkovského

Ve střední části zkoumané plochy v prostoru s intenzívním pohřbíváním byl odkryt pravouhlý objekt (A), jehož hrany jsou orientovány přibližně dle světových stran (obr. 6, 7: A). Borkovským je označován jako *žároviště*, představující součást *spáleníště*, vyplňujícího v mocnosti 50-80 cm terénní depresi (B) jižně hrobu 124 (obr. 6, 7: B).⁷ Dno objektu A podle údajů NZ dosahuje povrchu podloží. Stěny byly obloženy řadou svisle uložených opukových kamenů (desky s rozměry kolem 25-36x14-48 cm), jejichž spodní části zasahovaly do rostlého terénu (obr. 8). Kameny zůstaly dochovány podél jižní, východní a pravděpodobně i podél severní stěny, kde zůstal jen osamocený kámen (dle Borkovského a pracovních skic bylo obložení podél severní hrany objektu poškozeno a zčásti nejspíše využito při uložení hrobu č. 97). Severní a východní hrany objektu vymezuje svislá prkenná výdřeva (2x11 cm), lemující okraje kamenů z vnější strany. Dle fotodokumentace (obr. 9) nelze vyloučit výdřevu i na straně západní, která byla opa-

⁶ Takto byly Borkovským nazývány nistějové slitky plankonvexního tvaru (k terminologii srov. *Havrdá – Zavřel - Podliska 2001* a *Podliska – Zavřel 2006*), vesměs v archeologické literatuře označované jako lupy či železité slitky diskovitěho tvaru a struska.

⁷ Pojem *žároviště* není v NZ striktně vyhrazen jen tomuto objektu, ale je i užíván k označení dalších terénních situací, což orientaci v textu znepráhledňuje. Pro jednotlivé části popisované situace proto zavádím nově jednoznačné označení písmeny.

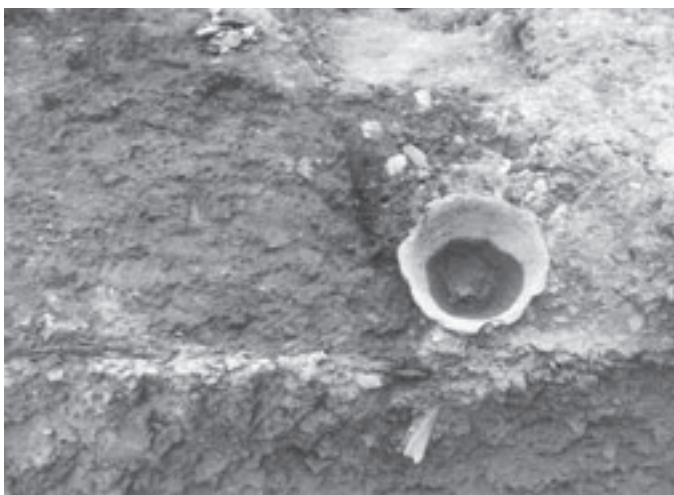

Obr. 7: Výřez z upraveného a revidovaného plánu naleziště (I. Boháčová, program Geomédia za podpory fy. Intergraf). Kresbný podklad ing. G. Varvažovský 1934. A, B, C – viz obr. 6.

Fig. 7: Section of the modified and revised plan of the site (I. Boháčová, Geomédia software with technical support by the Intergraf company). The drawing background by ing. G. Varvažovský 1934. A, B, C – see Fig. 6.

Obr. 8: Žároviště s opukovým obložím. Neg. č. 66945A.
Fig. 8: Pyre with a slate lining. Negative No. 66945A.

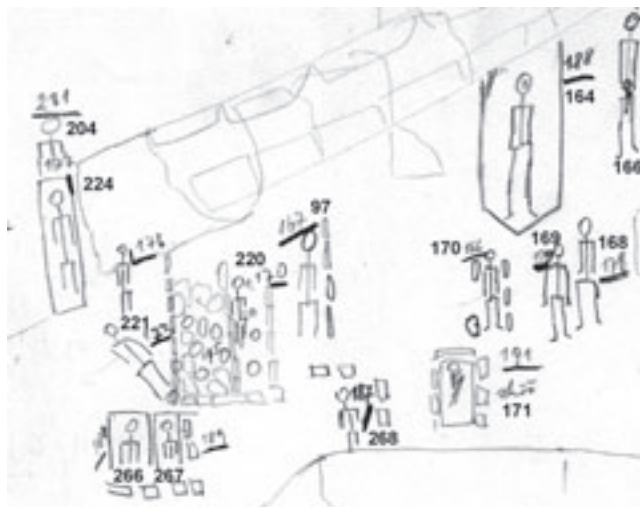

Obr. 9: Severozápadní roh žároviště s výdřevou a nádobou, uloženou v jámě. Neg. č. 66943A.
Fig. 9: Northwestern corner of the pyre with wooden lining and a vessel deposited in a pit. Negative No. 66943A.

Obr. 10: Žároviště vyložené žulovými kameny. Neg. č. 73209.
Fig. 10: Pyre paved by granite stones. Negative No. 73209.

Obr. 11: Hroby mladšího hřbitovního horizontu. Skica bez data.

Fig. 11: Graves of the later cemetery horizon. A sketch without a date.

Obr. 12: Hroby mladšího hřbitovního horizontu. Neg. č. 73212.

Fig. 12: Graves of the later cemetery horizon. Negative No. 73212.

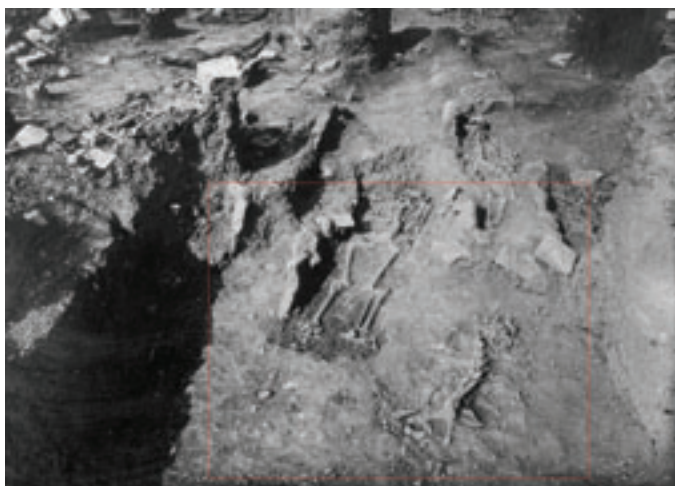

Obr. 13: Starší horizont pohřbívání – H219, skica z 9. 9. 1935.

Fig. 13: Earlier horizon of funerary activity – H219, a sketch of 9th September 1935.

Obr. 14: Hroby v prostoru obj. B – H164, 168-170. Neg. č. 66958.
Fig. 14: Graves in the area of the feature B – H164, 168-170. Negative No. 66958.

Obr. 15a a 15b: Situace hrobu 164, zvířecích kostí s označením H163 a H165 (torzo zvířecího skeletu) v ploše spáleniště B. Neg. č. 73215 a 73319. Rámečkem vyznačen totožný prostor dokumentovaný v různých stadiích odkryvu.

Fig. 15a and 15b: Situation of the grave 164, of animal bones deposit – H163 and H165 (a torso of an animal skeleton) in the burned area B. Negative No. 73215 and 73319. The frame shows the same area documented in various stages of excavation.

Obr. 16: Detail snímku, zachycujícího nalezovou situaci H97, 168-170. Neg. č. 66958.

Fig. 16: A detail of a photograph of the situation of H97, 168-170. Negative No. 66958.

kovaně poškozena mladšími hroby. Dno objektu bylo vymazáno jílem a nese stopy opakovaného ohně. Jeho povrch byl vyložen spálenými údajně žulovými kameny (16-35 cm), které nebyly dochovány v celé ploše (obr. 10). Ve střední části, kde byly uloženy jen menší kameny, bylo dokumentováno propálené souvrství, které směrem k hranám objektu vyklíňuje. V západní části objektu byla odkryta propálená plocha bez kamenů. Těsně (vně?) severozápadního rohu byla v jámě nalezena mísovitá nádoba, jejíž ústí se zdá být uloženo v rovině výmazu pod kameny (obr. 9).⁸ Pod nádobou i vedle ní byly nalezeny kusy železné strusky. Obdobná konstrukce (C), méně detailně popsaná, byla dle dochované fotodokumentace dokumentace zjištěna ještě v těsném JV sousedství (obr. 6, 7: C). Rovněž zde lze na jedné z fotografií rozpoznat nádobu, spočívající na povrchu konstrukce, mezi keramickými nálezy nebyla ale identifikována. Borkovský uvažoval o linii těchto kamenů jako o součásti hrobového obložení, nevylučoval však i jejich jiný původ (*Borkovský MS*).

V okolí objektu A i přímo v místě, kde byl zbudován, se pohřbívalo opakovaně. K hrobům mladšího horizontu náleží hroby H97, 220, 221, 223 uložené přímo nad objektem a také hroby H216-218 západně od žároviště, odkryté až pod odbourání zděného kanálku (obr. 7, obr. 11, obr. 12). Hrob č. 220, ležící přímo nad objektem, je v jedné z verzí terénního popisu evidován společně s Hs175,⁹ který sice není dále uváděn, objevuje se ale v přírůstkovém seznamu u keramických nálezů. Na foto je hrob patrný, nelze však rozlišit, zda jde o dva hroby v superpozici (obr. 11). Horizont jednoznačně starší než objekt A reprezentují podle dochované archivní dokumentace hroby č. 219 a 222 (H219 odkrytý během září 1935 – obr. 13, H222 ještě později).

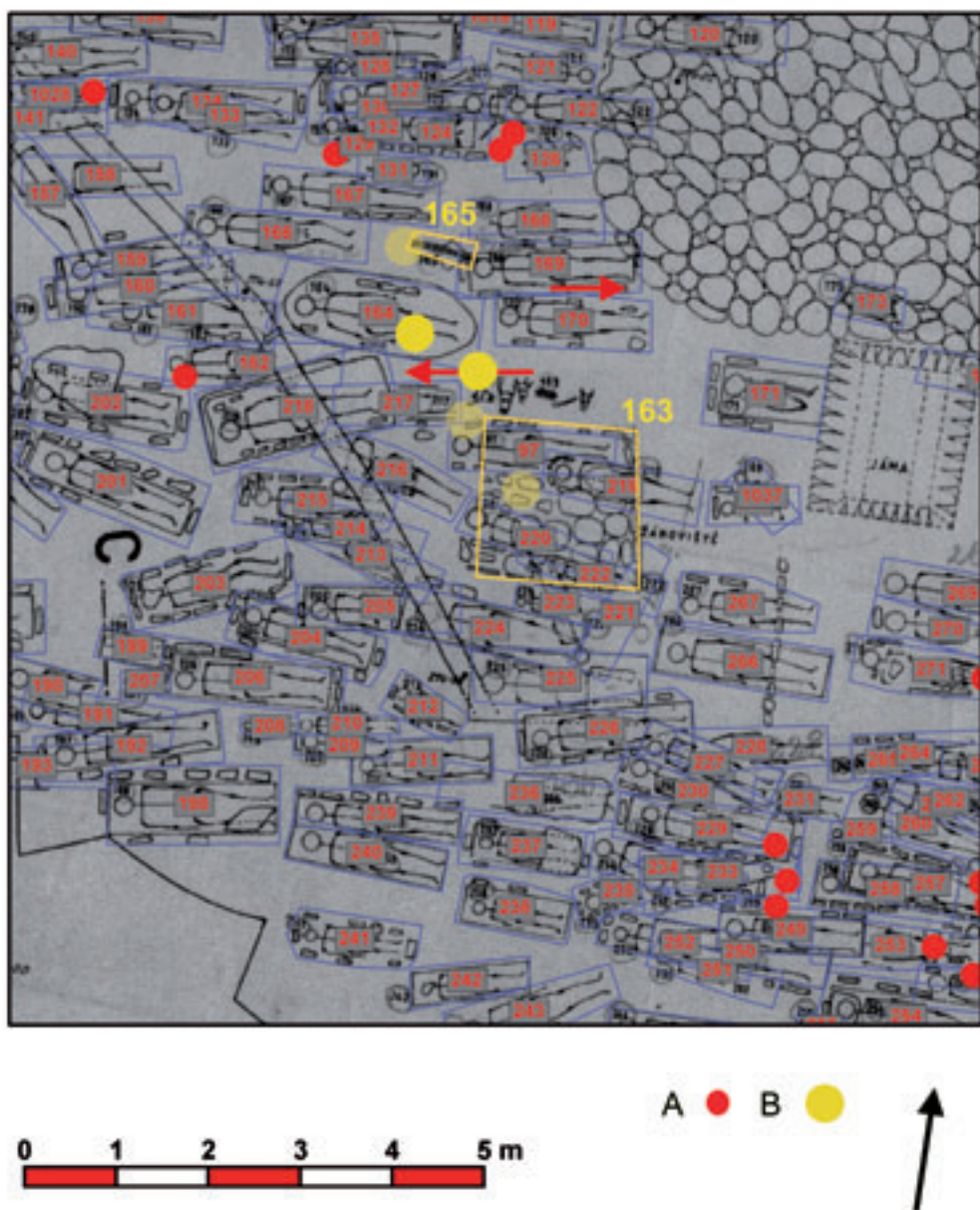
V severním sousedství objektu A v ploše terénní sníženiny B se nalézají další hroby, které jsou již bez přímého stratigrafického vztahu s objektem A (H164, H168, H169 a H170 – obr. 14). Kromě nich zde byly odkryty skrumáže zvířecích kostí (obr. 15). Jde jednak o část páteře zvířecího skeletu velkého savce, uloženou na opukových kamenech a popelovité vrstvě s uhlíky (evid. jako

⁸ Nález nádoby je Borkovským zmiňován dvakrát, jednou při popisu H163, podruhé při popisu H165.

Vzhledem k udávaným místům nálezů jde však nepochybně o jednu a tutéž nádobu, zachycenou fotodokumentací a mezi předměty z výzkumu identifikovanou. Dle Borkovského byla nádoba uvnitř *žároviště*, nalezová situace nevyklučuje, že byla umístěna již vně západního ohraničení objektu.

⁹ Vzhledem k několika číselným řadám evidence hrobů, které není možné jednoznačně provázat, je pro nezbytnou jednoznačnou identifikaci hrobů u čísel hrobů používána zkratka H pro Borkovského novou číselnou řadu a Hs pro starší číslování.

Obr. 17: Výsek z plánu pohřebiště. Doplněno šipkami označujícími nesrovnalosti mezi fotodokumentací a plánem. A – doklady dalších pohřbů, nezanesených do plánu, B – nálezy strusky (méně sytou barvou vyznačeny nálezy stratigraficky starší, než zobrazovaná situace).

Fig. 17: A section of the cemetery plan. The arrows show the differences between the original photos and the plan. A – evidence of further burials missing in the plan, B – finds of slag (pale colour shows the stratigraphically earlier than the situation depicted here).

H165), jednak o zbytky kostí¹⁰ (evidováno společně s *žárovíštěm* jako H163) v úrovni povrchu podloží cca 100 cm jihozápadně od zmíněného skeletu (obr. 16) V obou případech jsou uváděny společně s kosterními pozůstatky zvířat nálezy strusky, a to rozměrných nístějových slitků plankonvexního tvaru.¹¹ V souvislosti s H164 nejsou zvířecí kosti uváděny, v jeho zásypu (popis viz níže) byly nalezeny dvě železité konkrce a struska. Východní konec skeletu s označením H165 je dle textu NZ 32 cm hluboko pod lebkou muže, uloženého v hrobě označeném H169. V jeho ruce byl nalezen denár Vratislava II. (1061-92; *Nemeškalová 2000*). Stratigraficky mladším hrobem je pak sousední H168. Hroby (respektive dle konkrétních popisů u hrobů některé z nich) byly založeny do vrstvy s popelem a uhlíky, která zasahuje podle Borkovského textu i pod *žárovíště* (A), stejně jako ušlapaná plocha (150x80 cm), zjištěná v hloubce 56 cm od jeho povrchu.

Některé prostorové údaje NZ a výsledné zanesení nálezové situace do dochovaného celkového plánu výzkumu však neodpovídají svědectví fotodokumentace. Z ní vyplývá že: a) hroby 219 a 222, které byly po revizi archiválií přiřazeny ke staršímu horizontu pohřbívání a které nebyly na fotografiích při postupném odkryvu *žárovíště* žádnou z fotografií zachyceny, byly odkryty později a jsou starší než tento objekt (srov. s údaji v textu NZ); b) údaj o umístění zvířecího hřbetu pod H169 nemusí být stratigrafický, protože pánev jedince pohřbeného v H169 je uložena více k východu v rovině kamene u dolních končetin H170 a nejde tedy zřejmě o superpozici; c) skrumáž kostí, zakreslená v těsném severním sousedství objektu A, se nalézala těsně vedle H164 a ne v severním sousedství objektu A (srov. obr. 15-17). Z toho lze dále odvodit, že popelovitá vrstva vyplňující objekt B a ušlapaná plocha, která by se vzhledem k úrovni podloží v ploše *žárovíště* nalézala již pod touto úrovní, zasahovaly do prostoru západně objektu A, již mimo jeho opukovými a žulovými kameny vymezenou plochu.

4.3. Keramické a další nálezy a jejich stratigrafie a chronologie

Nálezové situace s objektem stratigraficky současné nebo mladší reprezentují soubory evidované pod těmito př. č.:

a) Situace v bezprostředním stratigrafickém vztahu k objektu A:

12828 – (1935, bez data) *Střepty byly nalezeny v zásypu hrobu č. 175 (staré číslo, nové nezjištěno).*

Datec¹² souboru: horizont MHP (obr. 18, situace Hs175 viz obr. 11 a 12).

12995 – *Střepty nalezené mezi kameny u severovýchodního rohu žárovíště.*

Datec souboru: horizont MHP (obr. 19).

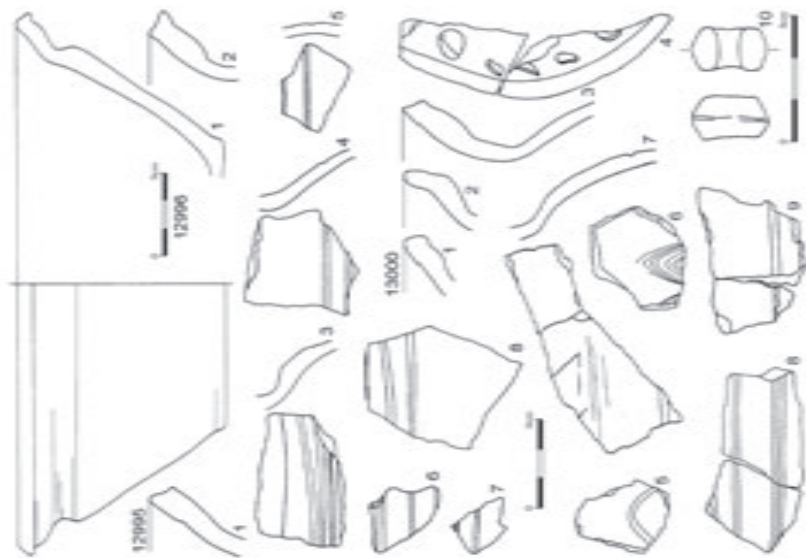
12996 – 28. 8. *Červené střepty nalezené na povrchu mazanice u severní strany žárovíště,*

Datec souboru: mísa - horizont MHP (obr. 19).

¹⁰ Kostí nejsou dochovány. Podle posouzení fotodokumentace, za které děkuji J. Mlíkovskému, by mohlo torzo skeletu náležet nejspíše turovi domácímu, ve skrumáži dalších kostí lze identifikovat koně.

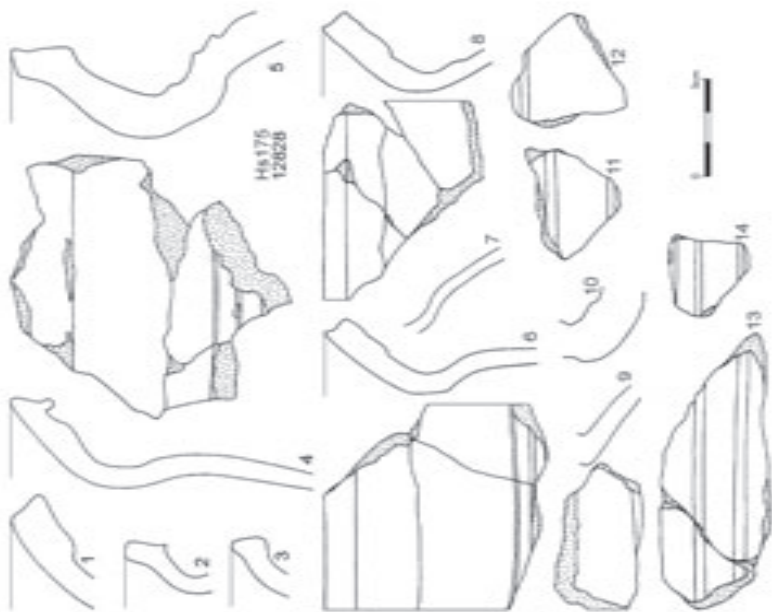
¹¹ Struska z výzkumu Loretánského nám. je dnes nezvěstná. Z autopsie mohu sdělit, že v 80. letech bylo mezi materiálem evidovaným v souvislosti s popisovaným objektem zastoupeno několik kusů železých slitků značné hmotnosti, dosahujících průměru cca 10-15 cm.

¹² Datec vychází z hodnocení keramických souborů autorkou, v potaz je brána i keramická hmota, nejen morfologie a typy výzdoby zlomků. SH – středohradištní keramika, MHK – horizont mladohradištní keramiky s kalichovitou profilací okraje, MHP – horizont nejmladší mladohradištní keramiky s možným přesahem do období počátků vrcholného středověku. Zahrnuje všechny vývojové typy keramiky se zduřelými okraji a jejich průvodní keramickou produkcí, vázanou na další známé morfologické typy či již popsané typy hrnciny. Reziduální keramika není u datování uváděna, pokud netvoří převažující část souboru. Výskyt ojedinělých mladších prvků v souboru je zmiňován, nelze ale odlišit, zda jde o intruzi či prvky datující vznik souboru, N – novověk.

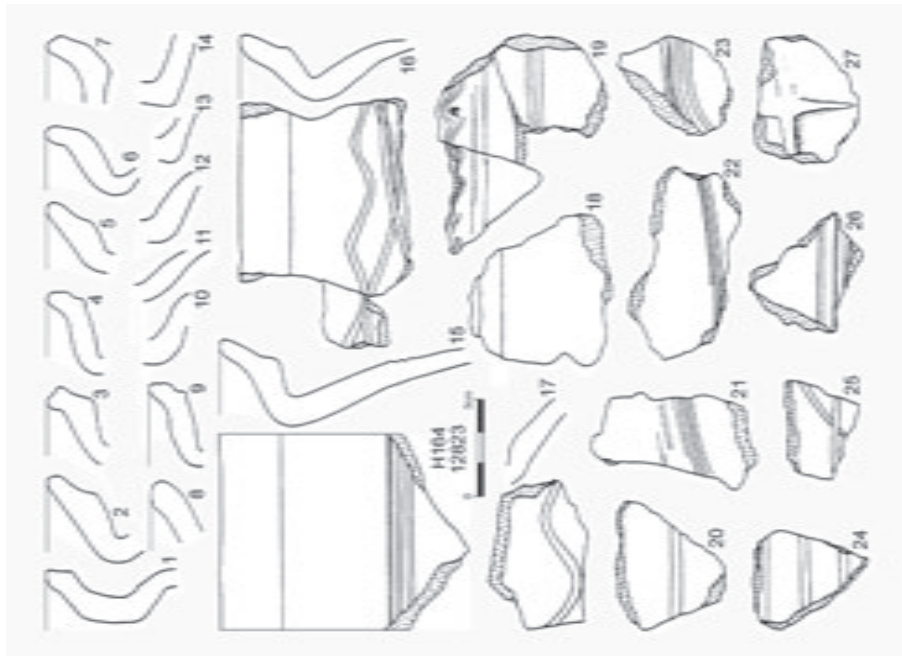
Obr. 19 – Keramické zlomky nalezené mezi kamennými objekty A (12995), nádoba z prohlubně při SZ rohu objektu A (12996) a nálezy z povrchu vrstvy popela a uhlíků (13000). Okraje a typy výzdoby.

Fig. 19: Pottery fragments found within the depression near the western corner of the feature A (12996) and finds from the top of the ashy layer with charcoal (13000). Rims and types of decoration.

Obr. 18: Keramické zlomky z Hs175 (12828). Okraje a typy výzdoby.

Fig. 18: Pottery fragments from Hs175 12828). Rims and types of decoration.

Obr. 20: Keramické zlomky ze zásypu H104 (12823). Okraje a typy výzdoby.

Fig. 20: Pottery fragments from the fill of feature H104 (12823). Rims and types of decoration.

Obr. 21: Keramické zlomky kolem H195 (12990), pod vrstvou mazanice v obj. A (12997), z jámy u obj. A (12998) a pod spálenou vrstvou obj. A (12999).

Fig. 21: Pottery fragments found around the feature H195 (12990), underneath the layer of daub in the feature A (12997), in the pit near feature A (12998) and underneath the burnt layer A (12999).

Datece souboru: horizont MHP (obr. 19).

b) Situace spáleniště v severním sousedství objektu – plocha B

V prostoru spáleniště B, kde byla evidována popelovitá vrstva s četnými uhlíky a opakovaně nalézány zvířecí kosti a struska (obr. 15A a B), je náleзовá situace značně nepřehledná a její stratigrafii je obtížné postihnout. Náleзовé soubory jsou vesměs bez zřetelného stratigrafického vztahu k objektu A někdy i k spáleništi B. Pro sledovanou problematiku jsou relevantní soubory evidované pod těmito př. č. (*petitem* charakteristika jejich náleзовé situace podle *Borkovský – Boháčová – Dubská MS*):

12812 – Ze zásypu H168 a H123.

Mezi kostrou č. 168 a kostrou č. 123, která je na sever 76 cm a byla asi ve stejnou dobu s kostrou č. 169 pochována, je ve stejné řadě a ve stejné výši, zachoval se 1 m² plochy hlíny, která představuje povrch terénu hřbitova před 16. stol. Od povrchu této hlíny, jež odpovídá vršku náhrobních kamenů, je kostra č. 168 ve hloubce 67 cm. To značí, že hroby byly v 70 cm hlubokých jamách.

Datece: K – MHP, ojedinele N.

12823 - (1935, bez data) *Střepy z hrobu č. 164.*

Těsně pod náhrobní deskou v hrobovém zásypu je velké množství uhlíků a popele, zvláště u noh a kolenou kostry. Samotná deska leží přímo na uhlíčkách a popeli.

V hrobovém zásypu nalezeny střepy okrajů silně profilovaných a zdobených vlnic na břiše nádoby. Pocházejí časově asi z 10.-12. stol. Pak jsou zde střepy z jemné hlíny a hladkého profilování ze 13. stol.

Komentář: př. č. 12829 (viz dále „u H188“) – MHK se vztahuje k H164 (Hs188), vrstva s uhlíky a popelem u zvířecí kostry, nejde ale o zásep hrobu.

Datece souboru: horizont MHK (obr. 20), ojedinele málo výrazná příměs MHP.

12830 – 6. 8. *Kamenné koule byly nalezeny v zásypu hrobu č. 188 (H164 - pozn. autorky).*

Dle Zavřela (2003) dvě železité konkrce s limonitem a geothitem, které bylo možné hutnicky zpracovat jako chudou rudu železa.

12825 – 28. 6. – *Hrob 169. Kostra muže v rakvi. Denár byl nalezen v pravé ruce, jejíž prsty ležely na pánevní kosti.*

Datece: 1061-1092.

12929 – 6. 8. *Střepy nalezené u hrobu č. 188 (H164) a pod hroby č. 178, 179, 166 (H168, 169 a 170 – pozn. autorky). Vrstva s uhlíky a popelem u zvířecí kostry. Pod touto vrstvou zase kus zvířecí kostry.*

Datece souboru: horizont MHK, ojedinele mladší příměs.

12989 – 26. 6. *Střepy byly nalezeny na rostlém terénu pod kostrou hřbetu zvířete pod kameny na popelovité vrstvě na jihu.*

Datece souboru (?): 3 zlomky – MHK.

12990 – 24. 8. *Střepy nalezené kolem kostry zvířecího hřbetu.*

Datece souboru: horizont MHK s možným přesahem do MHP (obr. 21).

12991 – 26. 8. *Střep nalezený na kamenech pod hřbetem kostry zvířete.*

Datece: horizont SH.

12992 – 24. 8. *Střepy nalezené kolem beraních hlav.*

Datece souboru: horizont MHK s možným přesahem do MHP.

12997 – 30.8. *Střepy nalezené pod vrstvou mazanice spálené na žárovišti v hloubce 15 cm břidlové navážky promíchané spálenými kameny.*

Datece souboru (?): 2 zlomky - horizont SH/MHK (obr. 21).

12998 – *Střepy z jámy u žároviště a 5 kusů škváry. Uhlíky.*

Datece souboru (?): 4 zlomky – MHK (obr. 21).

Datace souboru: MHK (obr. 21). Existence 2 drobných souborů se shodnými př. č. nebyla zatím vysvětlena a dodatečně byly označeny jako A a B. Na udávané chronologii tato skutečnost nic nemění.

Jámy pro hroby H166 a 167 jsou dle textu NZ ve hřbitovním horizontu promíchaném silně popelem a uhlíky. U H168, 169 a 170 není náleзовá situace zprávou nijak komentována a ze zásypu nejsou dochovány žádné nálezy.

Struska byla v sledovaném prostoru evidována dle přírůstkového seznamu u př. č. 12823 (H164), 12997, 12998 (5ks), 12999. Tyto údaje nelze jednoznačně propojit s popisem u H165 a H163 v textu NZ (viz výše). Jde však o jednoznačně největší koncentraci strusky na zkoumané ploše (obr. 17), v případě další evidované strusky se jedná o nálezy zcela izolované. Železný kulovitý předmět byl vyzvednut ještě pod H257 jihovýchodně od objektu C.

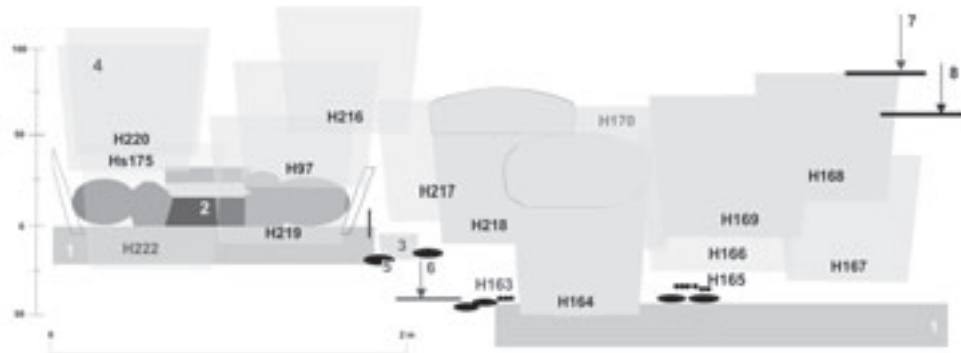
5. DISKUZE A SHRNUTÍ

5. 1. Vyhodnocení terénní situace a její chronologie

Z revize archivní dokumentace a z na ni navazujícího pokusu o rámcovou rekonstrukci výškových poměrů odkryté terénní situace (obr. 22) vyplývají následující poznatky:

Nejmladší horizont v prostoru objektu A náleží pohřbívání. To je doloženo v několikanásobných superpozicích (obr. 22: 4), přičemž nejstarší hroby tohoto horizontu jsou zahloubeny do sídlištní situace provázené početnou keramikou sklonku mladohradištního, případně počátku vrcholně středověkého období, která překryla objekt A. Mocnost hroby narušených kulturních uloženin dosahuje cca 60-70 cm, jejich detailnější členění nelze rekonstruovat. Některé z hrobů spočívají těsně nad kameny vyplňujícími plochu objektu, hrob 97 výplň porušuje. S dobou existence objektu A a tedy i s jeho funkcí s největší pravděpodobností může souviset nádoba, nalezená (společně se struskou) v prohlubni pod úrovní dna objektu při jeho SZ rohu (obr. 22: 3). Nádoba byla zřejmě uložená již vně objektu (západně od něj), neboť nic, včetně náleзовé situace hrobů západně objektu, která je zcela odlišná od náleзовé situace hrobů uložených do jeho prostoru, nesvědčí pro to, že by pokračoval dále k západu. Půdorys této konstrukce by se tak mohl blížit čtverci o rozměrech cca 190x190 cm. Zánikový horizont objektu A představuje soubor př. č. 12828, případně př. č. 13000, s dobou funkce by měly souviset zlomky př. č. 12995, nalezené mezi kameny v jeho SV části. Podle jejich výpovědi by byl objekt využíván ještě někdy na přelomu raného a vrcholného středověku. S tímto závěrem je v souladu morfologie a technologie zmíněné nádoby př. č. 12996 a interpretace jejího vztahu k objektu A.

V prostoru objektu A lze identifikovat dva pohřby, které byly uloženy před jeho vybudováním, H222, zahloubený 24 cm do rostlého podloží a H219. V souvislosti s nimi nejsou zmiňovány žádné nálezy, ale vzhledem k poloze hrobu 219, spočívajícího 28 cm pod povrchem spáleniště, je možné předpokládat, že úroveň, z níž byl hlouben, byla značně výše, než dno objektu (obr. 22: 7). Jakékoliv doklady o charakteru tohoto terénu chybějí, starší sídlištní vrstva nebyla v souvislosti s výzkumem této plochy zmiňována. Dva osamocené keramické zlomky raně středověkého období nalezené pod povrchem spáleniště nemohou přispět ani k řešení této otázky, ani k poznání chronologie popsané sekvence. Lze pouze předpokládat, že v této konkrétní poloze nepředcházelo starší fázi pohřbívání nijak intenzivní osídlení. Z rekonstrukce náleзовé situace lze soudit, že objekt A, založený v místě staršího pohřebiště, byl značně zahlouben vůči okolnímu soudobému povrchu a že jeho zbudováním došlo k likvidaci starších terénů. Zachovány zůstaly pouze nejstarší hroby, zahloubené do podloží.

Obr. 22: Výšek situace pohřebiště na Loretánském nám. Hypotetická rekonstrukce výškových poměrů v prostoru objektů A a B z průmětu nálezovou situací ve směru J-S (model). Nedostatek přesných údajů, z nichž některé nelze uvést zcela do souladu, umožňuje jen rekonstrukci modelové situace, v níž jsou zohledněny především známé nebo předpokládané výškové vztahy (horizontální prostorové relace jsou jen orientační, pro větší přehlednost nejsou zobrazeny zcela reálně – srov. obr. 17). 1 – podloží, 2 – prostor objektu A (žároviště), 3 – situace nádoby př. č. 12996, 4 – hroby (v rekonstrukci užito jako standardního rozměru zahloubení hrobové jámy 75 cm, výjimkou jsou hroby s náhrobními kameny, jejichž povrch lze přibližně odvodit z fotodokumentace, reálné zahloubení jednotlivých hrobů se mohlo lišit až o několik desítek cm), 5 – struska, 6 – úroveň ušlapané plochy, 7 – Borkovským uvažovaná úroveň „povrchu terénu hřbitova před 16. stol.“, 8 – uvažovaná úroveň povrchu náležícího k staršímu horizontu pohřbívání.

Fig. 22: Section of the cemetery plan at Loretánské square. A hypothetical reconstruction of the level relationship in the area of features A and B. Section in direction south-north (a model). Due to the lack of relevant exact data it is only possible to create a reconstruction. 1 – subsoil, 2 – the area of feature A (pyre), 3 – vessel inv. No. 12996, 4 – graves (the standard depth of a grave pit 75 cm was applied in the reconstruction, an exception are graves with grave slabs that are possible to be reconstructed according to the photographs, the real depth of individual graves might varied in tens of centimeters), 5 – slag, 6 – a level of trodden area, 7 – Borkovský's hypothetical level „the surface of the cemetery before 16th Century“, 8 – the level presumed to be part of an earlier horizon of burials.

Stratigrafická situace prostoru, bezprostředně navazujícího směrem západním a severním, je daleko méně zřetelná. Nejmladším horizontem je opět horizont hřbitovní. Pohřby tohoto horizontu mohly být podle výpovědi smíšeného souboru keramiky ze záspy H168 a H123, situovaného o něco severněji, ukládány do shodné sídlištní situace. V daném prostoru se ale kromě H168 nalézají H164, 166, 167, 169 a 170, jejichž stratigrafická pozice ani chronologie (s výjimkou H169 datovaného denárem) není zcela jednoznačná. H164 je pravděpodobně mladší než objekt B a nejspíše náleží k mladšímu hřbitovnímu horizontu. Pro tuto hypotézu svědčí skutečnost, že zásep hrobu obsahuje početné uhlíky, dřívější doba odkryvu než u zvířecích skeletů, dále to, že dle fotodokumentace leží tyto kosterní pozůstatky zřítat přímo v místě hrobové jámy (nelze vyloučit, že v superpozici nad zvířecími pozůstatky ležely zbytky jižní části výplně H164 s opukovými kameny), nález železitých konkréci v jeho záspy i pozorování Borkovského, který uvádí, že H164 porušil dva starší hroby (H218 s náhrobní deskou a H166). Neprůkaznou indicí opačné varianty je pouze skutečnost, že zlomky mladšího keramického horizontu (MHP) jsou v souboru z hrobového záspy zastoupeny v malém počtu (obr. 20), což kontrastuje se situací u hrobů ukládaných do prostoru objektu A. Mladšímu hřbitovnímu horizontu mohou náležet i H166 a 167. Početné uhlíky v jejich záspy dokládají jejich ukládání do obdobné situace jako u H164, zde však jakékoliv keramické nálezy zcela chybějí. U hrobu H164

a pod hroby H168-170 (př. č. 12929) byl dle v přírůstkového seznamu získán keramický materiál, v němž lze identifikovat nevýraznou příměs období závěru raného středověku. Přítomnost uhlíků není ale u popisu zásypu hrobů H169 a 170 zaznamenána, z čehož lze usuzovat, nejen že byly zakládány do jiné stratigrafické situace než výše uvažované hroby, ale že údaj „pod“ není (viz také vztah H165 a 169 či udávaný vztah kostry H170 15 cm pod H97) stratigrafický. To by odpovídalo jejich příslušnosti ke staršímu hřbitovnímu horizontu. Ve svém souhrnu tyto skutečnosti odporují závěru I. Borkovského, že proláklina vyplněná hlinitou 50-80 cm mocnou vrstvou s uhlíky a popelem, vznikla v období, pro než lze jako o východisku stanovení termínu *ante quem* uvažovat o hrobu s denárem knížete Vratislava II.

Z rekonstrukce výškových poměrů v daném prostoru vyplývá, že povrch podloží v objektu B byl (uměle?) snížen oproti jeho úrovni v objektu A o několik desítek cm (odhad cca 40 cm). Také výchozí povrch pro hroby ukládané v tomto prostoru (H164, 166 a 167) leží o několik desítek cm níže, než povrch mimo prostor objektu B. Tato situace odpovídá Borkovskému údaji o proláklině, tedy objektu, zahloubeném vůči svému okolí o několik desítek cm. Východní hrana objektu mohla tvořit západní ohraničení objektu A a probíhala k severu v blízkosti H169 a 170. Později byl objekt, při jehož dně byly nalezeny pozůstatky zvířecích skeletů a struska, vyplněn hlinitou vrstvou s významným podílem uhlíků, do níž byly v mladším období opět zakládány hroby. K jeho hraně nebo již přímo do jeho výplně byla také umístěna nádoba př. č. 12996.

Představená interpretace nálezové situace by pro období závěrečné fáze raného středověku a počátek středověku vrcholného odpovídala kontinuálnímu vývoji sídlištního souvrství, které vystřídalo nejstarší fázi pohřbívání a později, již v průběhu vrcholného středověku, bylo opět pohřbíváním narušeno. Určitou nesrovnalostí je odlišná nálezová situace v nadložích obj. A a obj. B, kterou lze vyvozovat jak z popisu hrobových zásypů, tak ze zmíněného rozdílu v jejich inventáři. Tuto nesrovnalost lze vysvětlit nejednotným vývojem nadloží obou objektů. Výplň objektu B se mohla uzavřít poněkud dříve. Indicie přítomnosti prvků charakteristických pro nejmladší období raného středověku nalézáme ovšem i zde a je tedy pravděpodobné, že i tento objekt, patrně jáma, zasahující až do rostlého terénu, fungoval až v závěrečné fázi raně středověkého období. Otázku, zda mohl být objekt B ve své funkci vystřídán objektem A (respektive jeho mladší fází vymezenou kamennou konstrukcí) ani otázku dalšího vývoje v daném prostoru nelze na základě existující dokumentace jednoznačně posoudit. Genezi *žároviště* popisuje ale i Borkovský jako postupný proces, v němž došlo k vybudování obvodových stěn až po určité době jeho fungování a po navýšení terénu, teprve poté byl objekt zaplněn žulovými kameny (Borkovský MS, 35). Variantu vývoje, ve které by objekt B, založený v místě staršího pohřebiště a plnící funkci technologického zařízení, byl nejprve vystřídán pohřbíváním, které bylo přerušeno zbudováním objektu A, vybudovaného za jiným účelem a posléze v jeho prostoru opět obnoveno, považují vzhledem k celkové nálezové situaci (zejména vzhledem nálezů nádoby obklopené struskou) za málo pravděpodobnou. Přispět k řešení tohoto problému může ještě definitivní zpracování celého prostoru pohřebiště.

5.2. Shrnutí

Vzhledem ke kumulaci nálezů strusky, výskytu hutnické suroviny (železité konkrce, nístějové slitky nebo lupy) a stopám opakovaného využívání ohně lze vcelku jednoznačně spojit prostor objektu B i objektu A s činností související s přípravou suroviny k výrobě železa či přímo s jeho

zpracováváním.¹³ Předpokládat lze také, že k obdobným účelům bylo toto zařízení, vybavené v mladším období kamennou speciální konstrukcí, používáno dlouhodoběji. Úvaha, že činnost zde provozovaná a spojená s využíváním ohně, byla kontinuální a nebyla na určitou dobu přerušena, vystředána pohřbíváním a posléze opět obnovena, zapadá do představené hypotézy zcela logicky. Početné nálezy zvířecích kostí, ukládaných v tomto kontextu opakovaně společně se struskou, nenasvědčují dle mého názoru využívání kosterních pozůstatků k rituálním účelům. Odmítnout je třeba prvotní úvahy o chronologii celé sekvence. Tvrzení Borkovského, že hrob s denárem Vratislava II. (H196) je ve stratigraficky mladším uložení, než zmíněné aktivity, považuji za chybné. Lze je však vysvětlit náročností detailního prostorového zaměřování dlouhodobě odkrytých a nesouvisle prokopávaných ploch, zkoumaných bez stabilně a pravidelně vytyčené sítě.

Oba popsané objekty byly zahloubeny do plochy, která sloužila nejpozději v průběhu 11. století jako pohřebiště. O předchozím osídlení v blízkém okolí, významném v době oběhu vyspělé mladohradištní keramiky provázené kalichovitou profilací okrajů a sporadickém pro období středohradištní, svědčí poměrně hojný výskyt širokého spektra variant zmíněné mladohradištní keramiky a izolované a nepočetné nálezy středohradištní keramiky. Počátky existence objektu B jsou dány termínem *post quem* pohřbem s denárem, pro stanovení počátků objektu A oporu nemáme. Kamenná konstrukce objektu A mohla být užívána i po zaplnění a ukončení funkce objektu B. Zánik objektu A spadá do závěrečné fáze raného středověku s možným přesahem do vrcholné středověké období, kdy byl prostor pozdějšího náměstí již poměrně intenzivně sídelně využíván. Součástí zde provozovaných aktivit bylo také zpracovávání skloviny, což dokládají dva nálezy technologických misek s ulpělou sklovinou (typ 6; *Boháčová 1991*). Stranou úvah zatím zcela zůstává funkce a datování objektu C, jehož náleзовá situace, dle fotodokumentace konstrukčně blízká objektu A, nemohla být v této souvislosti detailněji studována. Pohřbívání se do sledovaného prostoru nejspíše vrací teprve v následné, již plně vrcholné středověké fázi.

Konkrétní posouzení náleзовé situace, která náleží k ojedinělým odkryvům objektů, spojených nepochybně s řemeslnou technologií, ponechávám specialistům na dané téma. Nečetné nálezy zařízení analogického typu nejsou z našeho prostředí v dostatečné míře publikovány, určité srovnání umožňuje pouze popis nálezu J. Čihákové z Malostranského nám. čp. 258/III. Jako součást objektu, zachyceného ve dvou fázích a prezentovaného jako kovárna, je zde uváděna čtvercová bytelně zpevněná plocha, zmiňovány jsou četné nálezy strusky i nález zvířecí lebky, spojovaný obdobně jako pozůstatky peckovitého ovoce s rituálními praktikami (*Čiháková 2004*, 248-249). Shodné prvky tedy představuje zbytnělá plocha, četné nálezy strusky i nález zvířecích kosterních pozůstatků. V této souvislosti se naskytá otázka, zda skrumáže torz zvířecích skeletů, které zvl. v případech koní či lebek zvířat vesměs navozují představy o jejich rituálním využití, nemohou souviset i s prozaičtějším důvodem jejich shromažďování, např. s jejich možným využíváním jako doplňkové suroviny či přísady při úpravě a kvalitativním zlepšení železného polotovaru v procesu kovářské technologie (např. *Hošek 2003*, 27). Tyto úvahy předkládám již jako námět jak pro další speciální studium tohoto tématu, tak pro studium mezioborové.

Výzkum dr. I. Borkovského na Loretánském náměstí, jeho vyhodnocení a zejména prezentace, náleží k četným a dlouhodobým dluhům pražské archeologie středověku, která se nepřilíší úspěšně potýká se zpracováním mimořádně rozsáhlých a stejně mimořádně cenných náleзовých souborů nashromážděných již několika generacemi badatelů. Tento drobný příspěvek je tak nejen dárkem oběma jubilantům, ale i nepatrným krůčkem k jeho splacení.

¹³ Za konzultaci formulované hypotézy děkuji J. Podliskovi, který souvislost s úpravou suroviny či se zpracováním železa nevyloučil.

Literatura

- Boháčová, I. 1991:* Příspěvek k poznání keramiky v pražském prostředí na počátku vrcholného středověku, *Archaeologica Pragensia* 11, 115–137.
- Boháčová, I. 2001:* Pražský hrad a jeho nejstarší fortifikační systémy – Die Prager Burg und ihre ältesten Befestigungssysteme. In: M. Ježek – J. Klápště, eds., *Mediaevalia archaeologica* 3. Praha, 179–301.
- Boháčová, I. v tisku a:* Pražský hrad a Malá Strana a problém synchronizace jejich vývoje. In: *Spotkania Bytomskie* 6, Wrocław.
- Boháčová – Herichová v tisku:* Praha – Hradčany. Stav a možnosti archeologického studia sídelního areálu západně hlavního opevnění Pražského hradu.
- Borkovský, I. 1964:* Od počátků pravěkého osídlení k Praze slovanské. In: *Dějiny Prahy*, 13–50.
- Borkovský, I. 1969:* Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.
- Borkovský, I. MS:* Černínský palác. „Nálezová zpráva obsahující popis a obsah hrobů č. 1–192“.
- Borkovský, I. – Boháčová, I. – Dubská, G., MS:* Pohřebiště na Loretánském náměstí, rkp. v přípravě.
- Čiháková, J. 2004:* Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 258/III. In: Z. Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002, Pražský sborník historický* 33, 348 – 349.
- Havrdra, J. – Podliska, J. – Zavřel, J. 2001:* Surovinové zdroje, výroba a zpracování železa v raně středověké Praze (historie, současný stav a další perspektivy bádání) – Sources of raw materials, the production and working of iron in Early Medieval Prague (the history, present and future perspectives of research), *Archeologické rozhledy* 53, 91–118.
- Hošek, J. 2003:* Metalografie ve službách archeologie – Metallography in the Service of Archeology. Praha.
- Hrdlička, L. 1996:* Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace v měř. 1:1000, ARÚ AV ČR Praha čj. 5511/96.
- Hrdlička, L. 2005:* Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace. Praha.
- Krumphanzlová, Z. 1984:* Dožívání pohanství. Vývoj církevních institucí a jeho archeologický odraz. Počátky architektury a písemnictví. In: *Čechy v době slovanské*. Tezek, kap. III/8. Praha, 120–129.
- Lutovský, M. 2001:* Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Lutovský, M. 2005:* Praha slovanská. Raný středověk (druhá pol. 6. století až 10. století). In: M. Lutovský, L. Smejtek a kol., *Praha pravěká*. Praha, 824–945.
- Olmerová, H. 1984:* Praha 1 – Hradčany, Loretánské náměstí. Nálezová zpráva Archiv archeologického oddělení NPÚ, ú. o. p. v HMP čj. CXV.
- Nemeškalová, Z. 2000:* Pražský Hrad, Loretánské náměstí, výzkum 1934–37, Dr. Borkovský [odborný posudek], ARÚ AV ČR Praha čj. 10030/00.
- Podliska, J. – Zavřel, J. 2006:* K problematice identifikace a interpretace archeometalurgického materiálu na příkladu raně středověké Prahy – Identifikation und Interpretation des archäologischen Materials auf dem Beispiel des frühmittelalterlichen Prags, *Archaeologia historica* 31, 387–402.
- Podliska, J. 2005:* Výroba a zpracování železa v pražské aglomeraci (příspěvek archeologie k poznání nezemědělských aktivit 9.–13. století). Univerzita Karlova, nepublikovaná disertační práce. Praha.
- Zavřel, J. 2003:* Praha 1-Hradčany. Petrografický rozbor vybraných nálezů z Loretánského náměstí, MS.

Zpracování prezentovaných pramenů a jejich vyhodnocování bylo podpořeno grantovými projekty GAČR, řešitelka K. Tomková, ev. č. 404/01/0853 a GAČR, řešitelka I. Boháčová, ev. č. 404/05/3671.

PhDr. Ivana Boháčová, Ph.D., ARÚ AV ČR Praha, Letenská 4, 118 01, Praha 1, bohacova@arup.cas.cz

THE PAGAN RITUALS OR AN ORDINARY CRAFT?

A Contribution towards the knowledge of the Prague Castle background on the verge of Early and High Middle Ages

Ivana Boháčová

SUMMARY

During the large scale excavation of the Loretánské square (Prague 1 – Hradčany, I. Borkovský 1934-1935) a feature was uncovered that was described by the excavator as „the surface consisting of granite stones laid side by side with their surface red from fire, the stones were creating fireplace and a pyre“. The feature was interpreted as site of ritual ceremonies in the near vicinity of the Prague Castle in the 10th and in the 1st half of 11th Century. Circa 200m² with over 600 graves of various phases of Middle Ages, as well as, of the early Modern Era was excavated here. Unfortunately the results of the excavation were never properly processed. Revision of a semifinished site report suggested that the site was not only used as a cemetery but for long episodes also as an intensively populated habitation area. The mentioned feature consisted of so-called fireplace, which was deeply burned area of the bottom of a sunken feature that was later divided from its surroundings by a stone construction with timber lining and paved by large stones (feature A). The second part of the situation was a depression that was probably artificially hollowed and filled with a soil layer with abundance of charcoal (feature B). In the same context were found some iron casting residues of planconvex shape, slag, bones of large mammals and scarcely some poor quality iron ore. It is well possible that the features were connected to the raw-material preparation or perhaps even with iron-working as such. The abundance of animal skeletons in this context may be interpreted as an accessory raw-material or as material for some further technological processes. The revision of the existing archive records revealed that both industrial features were embedded in the area of an earlier cemetery, which was in use at latest in the course of the 11th Century. The earlier occupation is indicated only by isolated fragments of the middle Hill-fort period pottery. The most likely hypothesis is that the funerary use of the site was in the 2nd half of the 11th Century replaced by the habitation activity including the technological features. The most intensive settlement on the site was recorded for the latest phase of the Early and beginning of the High Middle Ages. Only in the developed phase of the High Middle Ages was area of the square used again as funerary area and in the Early Modern Era was the square used also as a place of execution.

This work is supported by the Czech Science Foundation, research projects No.404/01/0853 and 404/05/3671.

(English by J. Turek)